

BUDAHÁZI ÁRPÁD

Poligráf a büntetőeljárásban

A büntetőeljárások gyorsabbá és eredményesebbé tétele mindig is foglalkoztatta a jogalkotót, a jogalkalmazókat és a szélesebb értelemben vett közvéleményt is, hiszen az emberek szubjektív biztonságérzete nem javulhat anélkül, hogy ne lehessenek biztosak abban, hogy a bűncselekmény elkövetőjét a nyomozó hatóság felderíti és a bíróság – a vádlott bűnössége és büntethetősége esetén – kiszabja az igazságos büntetést. Ahhoz azonban, hogy a gyors felelősségre vonás teljesülhessen, bizonyítékokra van szükség, megkérdőjelezhetetlen és gyorsan beszerzett bizonyítékokra. A tanulmányban a poligráfot kívánom vizsgálni, amely véleményem szerint alkalmas lehet arra, hogy a megfelelő irányba orientálja a nyomozást azzal, hogy erősíti és gyengíti a bizonyítékokat, valamint a vizsgálat következményeként – ideális, de egyáltalán nem ritka esetben – újabb bizonyítékokhoz juttatja a hatóságot.

Bár a poligráfot több mint három évtizede alkalmazzák hazánkban, a büntetőeljárásban betöltött helyéről és szerepéről máig nem jött létre konszenzus. A kezdetektől vitatott például a poligráfos vizsgálat alanya. A hatályos büntetőeljárási törvény a gyanúsított vizsgálatát teszi lehetővé, de igényként fogalmazódhat meg, hogy a bíróság elől se legyen elzárva a vallomások poligráfos ellenőrzése. A vita még kiélezettebb a tanú esetében: lehetővé kell-e tenni a tanú poligráfos vizsgálatát? A poligráf rendszertani elhelyezése sem tisztázott. Bár a vizsgálatot szaktanácsadó végzi, vannak azonban olyan elemei, amelyek a kihallgatásra emlékeztetnek, de felfedezhető benne a szakértői vizsgálat és a felismerésre bemutatás jellemző vonásai is. A konszenzusos jogi környezet kialakítása indokolt lenne, mert a bő három évtizedes hazai gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, nem szabad lemondani a poligráfról mint az igazságkeresés egyik fontos eszközéről. Szükség lenne a megfelelő és pontos jogi szabályozására.

A poligráfos vizsgálat alanya

Az egyik legvitatottabb kérdés, hogy ki lehet a poligráfos vizsgálat alanya. Az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 180. § (2) bekezdése sze-

rint „a gyanúsított beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható”. A 182. § (2) bekezdés úgy rendelkezik, hogy „szaktanácsadó igénybevétele kötelező, ha a terhelt vallomását a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálják”. A Be. rendelkezései alapján megállapítható, hogy a poligráfos vizsgálat alanya fő szabályként a gyanúsított. Az a következtetés is levonható, hogy a poligráf igénybevételére a nyomozás folyamán kerülhet sor, mivel a törvény fő szabályként a gyanúsítottnál tesz említést a poligráfról. További ok, hogy a bírósági eljárásban nem vesz részt szaktanácsadó, ezért kizárt annak a lehetősége, hogy a bíróság szaktanácsadót rendeljen ki a poligráfos vizsgálat elvégzésére. Ezt erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság 4/2007. számú BK véleménye is, amely kimondta, hogy a bírósági eljárásban poligráf nem alkalmazható. A technikai szempontok is ellentmondanak a poligráf bírósági eljárásban való igénybevételének: a terhelt már megismerte a nyomozás iratait, a tanúk tudomására jutott sok adat a kihallgatások és a szembesítések során, ilyen körülmények között kivitelezhetően a vizsgálat.¹ A poligráfos vizsgálat további követelménye, hogy csak olyan gyanúsítottal szemben lehet lefolytatni, aki korábban vallomást tett és nem élt hallgatási jogával.

A poligráf és az alapelvek

A büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy összhangban legyen az alapelvekkel, az alapelvek ugyanis nem sérülhetnek. E követelmény a poligráfra is igaz, mivel a vizsgálatot úgy kell végezni, hogy a lehető legkisebb mértékben korlátozza az alapelvekben foglalt követelményeket. A szakirodalom képviselői azért nem fogadták el sokáig a poligráfot, mert azt tartották róla, hogy az alkalmazása a büntetőeljárás alapelveibe ütközik. A gyanúsított poligráfos vizsgálata kapcsán két alapelv érvényesülését vizsgálok: az ártatlanság védelmét és az önvádra kötelezés tilalmát.

Az ártatlanság védelme

Az ártatlanság védelmét a Be. a következőképpen fogalmazza meg: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.” A poligráf felhasználása csak látszólag

¹ Kertész Imre: A poligráfos vizsgálat helye a büntetőeljárásban II. rész. Főiskolai Figyelő, 1991/1., 9. o.

ütközhet ebbe az alapelvbe, a poligráf alkalmazása ugyanis nem képzelhető el a gyanúsított közreműködése nélkül, és a nyomozó hatóság nem kezeli (és nem is kezelheti) bűnösként a vizsgálat alanyát. Ha a gyanúsított tényleges és kizárólagos önkéntessége alapján valósul meg a poligráfos vizsgálat, nem ütközhet az ártatlanság védelmének alapelvébe, tekintettel arra, hogy a bűnösség bizonyítása (a vád bizonyítása) továbbra is a vádlót terheli.

A poligráffal végzett vizsgálatok szigorú önkéntessége láthatóan megmutatja annak az állításnak az alaptalanságát, hogy a poligráf alkalmazása nem más, mint az ártatlanság védelmének megsértése a kivizsgálás alatt álló egyént illetően.²

Az ártatlanság védelmének fogalmi elemei:

- a) a tisztesség védelmezése (*praesumptio boni viri*);
- b) a bizonyítási teher (*onus probandi*);
- c) kétség esetén a terhelt javára döntés (*in dubio pro reo*).

Míg a modern büntetőeljárás alapvető követelménye a tisztesség védelmezése (*praesumptio boni viri*) és a kétséget kizáróan nem bizonyított tény terhelt terhére történő értékelésének tilalma (*in dubio pro reo*), addig a kriminalisztikai tanulmányok gyakran írnak az emberi hazugság vizsgálatáról, szinte azt sugallva, hogy a vizsgálat alá vont személy szava fő szabályként kétségbe vonható. A szóbeli vallomás ellenőrzésével foglalkozó szakértők egy része tiltakozik a hazugságvizsgálat szóhasználat ellen, hiszen a vizsgálat alá vont személy szóbeli közléseinek ellenőrzése kapcsán nem a hazugságot kell vizsgálni, hanem az őszinteséget, másképpen fogalmazva: a vallomás szavahihetőségét.³ Ha a gyanúsított nem vállalja a műszeres vizsgálatot, még gondolatilag sem lehet úgy értelmezni, hogy a bűnösségét leplezi ezzel.

Az önvádra kötelezés tilalma

A Be. 8. § alapján „Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatasson”.

² Vitalij Mitricsev – Jurij Holodnij: Poligráf mint a tájékozódásra szolgáló kriminalisztikai információk megszerzésének eszköze. Rendészeti Szemle, 1994/2., 102. o.

³ Hautzinger Zoltán: Az igazságügyi őszinteségvizsgálat. In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK, Pécs, 2004, 43. o.

Az önvádra kötelezés tilalma csak a vallomásra korlátozódik, nem alkotmányellenes az olyan dokumentum rendelkezésre bocsátása, amely inkrimináló lehet.⁴

A poligráf orientálja a nyomozást, a vizsgálattal megszerzett információk alapján általában bizonyítékokhoz jut a nyomozó hatóság. Ha közvetetten is, de a gyanúsítottak számolnia kell azzal, hogy akár önmaga ellen is bizonyítékot szolgáltathat, ha aláveti magát a poligráfos vizsgálatnak. Erre azonban őt senki sem kényszerítheti, csak a beleegyezése esetén végezhető el rajta a vizsgálat.

A poligráfos vizsgálat nyomán a bűnös terhelt csak önmagát terhelő valamást tehet. Vagy igazat mond, és ezzel saját maga ellen szól, vagy hazudik, és a gép leleplezi: az eredmény majdnem ugyanaz.⁵ Vajon mi készítheti az ilyen terhelte a vizsgálatba való beleegyezésre? Talán abban bízunk, hogy be tudja csapni a gépet, vagy úgy gondolja, hogy ha nem veti alá magát a vizsgálatnak, az a bűnösségét bizonyítja. Mindkét esetben a terhelti téves következtetést ki lehet küszöbölni, ha a nyomozó hatóság teljes körű tájékoztatást ad, a vizsgálat alanyának figyelmét fel kell hívni ugyanis arra, hogy egyrészt a vizsgálaton való részvétel megtagadása nem értékelhető a vétkessége bizonyítékeként, másrészt a vizsgálat eredménye a bíróság számára nem kötelező érvényű, hanem azt az egyéb bizonyítékokkal együtt értékeli.

Megállapítható, hogy a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően alkalmazott poligráf nem sérti az ártatlanság vélelmét, sem az önvádra kötelezés tilalmát.

A poligráfos vizsgálat és a tanú

Mostanáig a Be. nem rendelkezett a tanú poligráfos vizsgálatáról, ez bizonytalanságot szült a jogalkalmazók körében, egy részük úgy vélte ugyanis, hogy a büntetőeljárás törvény kifejezetten tiltaná a tanú poligráfos vizsgálatát, ha a jogalkotói szándék ez lenne. Mivel tiltó szabályt nem tartalmazott a Be., ezért – véleményünk szerint – írásos beleegyezése esetén a tanút is alá lehet vetni a poligráfos vizsgálatnak. A Legfőbb Ügyészség azonban az elmúlt hat évben kétszer is kifejtette álláspontját, és nem tartotta megengedhetőnek a tanún végzett vizsgálatot.⁶

⁴ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004. 83. o.

⁵ Erdei Árpád: Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás. Magyar Jog, 1988. március, 216. o.

⁶ A Legfőbb Ügyészség Nyomozás-felügyeleti és Vád-előkészítési Főosztálya által 2005 júliusában kiadott NF.3797/2005/10-1. számú, a poligráfos hazugságvizsgálatok alkalmazhatósági körét érintő áll-

A kutatás folyamán megkérdezett szaktanácsadók egyöntetűen fogalmazták meg, hogy a Legfőbb Ügyészség állásfoglalása egy igen fontos felderítést segítő eljárást vett ki a nyomozó szervek kezéből. A poligráfos vizsgálat ugyanis az elsődleges verziók gyors ellenőrzését és ezzel a vétkes személyek kizárását teszi lehetővé, megteremtve a lehetőségét annak, hogy a nyomozás mielőbb a valódi elkövetők irányába folytatódhasson. Ezzel olyan eszközt ad a felderítést végző nyomozó szervezeteknek, amely például az áldozat eltűntetésével leplezett emberölésekben, „önrablásoknál”, zárt elkövetői körrel jellemzett lopásoknál mással nem pótolható. Abban az esetben viszont, ha a megalapozott gyanú közlése és a gyanúsított kihallgatása már megtörtént, akkor – az ügyet érdemben előrevivő – poligráfos vizsgálat lehetőségei erősen beszűkülnek.

Az állásfoglalásnak azonban nem az lett a következménye, hogy 2005-től tanú ne lenne alanya a poligráfos vizsgálatnak. A kutatás során is megbizonyosodtam arról, hogy folynak a vizsgálatok, de megynként eltér, hogy tanú esetében lehetőség van-e a poligráf alkalmazására. Új helyzetet teremtett, hogy 2011. július 4-én az Országgyűlés elfogadta az *egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról* szóló törvényt, amely úgy módosította a Be.-t, hogy kiemelt jelentőségű ügyekben lehetővé vált a tanú poligráfos vizsgálata. Kérdéses, hogy ennek milyen hatása lesz olyan ügyekre, amelyek nem kiemelt jelentőségűek. Úgy gondolom, abból, hogy a jogalkotó kifejezetten a kiemelt jelentőségű ügyekben tette lehetővé a tanú poligráfos vizsgálatát, az következik, hogy erre más ügyekben nem lesz lehetőség. Ha ez a helyes értelmezése a jogalkotói szándéknak, felvetődik a kérdés: mi indokolja a tilalmat a nem kiemelt jelentőségű ügyekben? A poligráfos vizsgálat megbízhatósága és feltételei, garanciái adottak, véleményem szerint nem indokolt a különbségtétel.

A tanú poligráfos vizsgálatához kapcsolódó vita nem új keletű. Gyökere, hogy a Be. nem ismeri a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személy

lásfoglalása a felnőtt korú gyanúsítottnál engedi a poligráfos hazugságvizsgálatot, és megtiltja azt a tanúk és sértettek esetében. Ugyanezt teszi az Ig. 404/2009. Legf.Ü. számon kiadott emlékeztető 209/b. pontja: „A poligráfos vizsgálattal kapcsolatban az 1994. évi XXXIV. törvény 41. §-a, a Be. 180. §-ának (2) bekezdésétől részben eltérő tartalmú szabályokat tartalmaz. A Be. 11. §-ának (2) bekezdése szerint a büntetőeljárásra a Be. szabályai az irányadók. Minthogy a Be. 180. §-ának (2) bekezdése szerint a terhelt vallomását lehet a nyomozás során poligráf alkalmazásával ellenőrizni: arra kizárólag az eljárás nyomozati szakában és csak felnőtt korú terhelttel kapcsolatban kerülhet sor.” A Legfőbb Ügyészség abból indul ki, hogy a büntetőeljárásban a Be.-t kell alkalmazni, és az Rtv. [sem a személy- és tárgykörzésről szóló 2001. évi XVIII. törvény 12. § (1) bekezdése] nem írhatja felül a Be. azon szabályozását, miszerint csak a gyanúsított vizsgálható poligráffal.

fogalmát (csupán a titkos adatszerzésnél használja a kifejezést) és jogi helyzetét. Ha fennáll a megalapozott gyanúja annak, hogy valaki elkövette a bűncselekményt, gyanúsítottként szerepelhet a büntetőeljárásban. Ha viszont csupán a bűncselekmény elkövetésének gyanúja áll fenn, és nincs elegendő – személyre vonatkozó – bizonyíték ahhoz, hogy meggyanúsítsák⁷, tanúként hallgatják ki, így a tanú jogi helyzete az, amely meghatározza jogait és kötelességeit, az egyszerűen gyanúsítható személy ugyanis nem valóságos alanya az eljárásnak, ha önkéntes alapon vállalja, a felderítés kezdeti szakaszában alávethető a vizsgálatnak.

Az eljárás alá vont személyek kapcsán eltérő állásfoglalás alakult ki a szakmában is. E tárgyban *Erdei Árpád* azon a véleményen van, hogy a poligráf alkalmazására nem kerülhet sor az eljárási jogok tisztázása nélkül. Meggyőződése szerint a tanú poligráfos vizsgálata nem megengedhető, mivel amíg a terhelt számára a poligráfos vizsgálat előnyökkel is járhat, addig a tanú esetében inkább csak hátrányokról lehet beszélni.⁸

Ezzel ellentétben *Kertész Imre* azon az állásponton van, hogy tanú esetében is megkísérelhető a poligráfos vizsgálat alkalmazása, ha kétségesse válik a tanú vagy a sértett őszintesége. Egyik írásában leszögezte, hogy nem ért egyet azzal az állásponttal, amely szerint: „A gyanúba vett személy csak a gyanúsítás közlése után és kényszermentes hozzájárulása esetén vethető alá poligráfos vizsgálatnak, tisztázatlan helyzetű személlyel szemben a vizsgálatot nem szabad folytatni.” Kényszermentes helyzetben az állampolgár joga eldönteni, hogy adja-e hozzájárulását és aláveti-e magát a vizsgálatnak, vagy sem.⁹

A személy csak olyan szempontból tisztázatlan helyzetű, hogy a törvény valamilyen kitételének nem felel meg, a nyomozó hatóság azonban valamilyen szinten el tudja helyezni vagy a gyanúsítottak vagy a tanúk körében.

Kertész egy másik tanulmányában azt írja, hogy „*önkéntes beleegyezése esetén senki sem zárható ki eljárásjogi helyzete miatt abból, hogy – ha kívánja – ilyen módon is tisztázza szerepét a bűncselekmény elkövetésében. Ehhez az kell, hogy az érintett személy ne csak a vizsgálat lényegéről és céljáról kapjon megfelelő felvilágosítást, hanem arról is, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem tekinthető gyanúsítottnak, joga van megtagadni*

⁷ „De lege ferenda helyesnek tartanánk, ha a nyomozás elrendeléséhez és a gyanúsítottá nyilvánításhoz nem lenne szükség »alapos« gyanúra. Ez leegyszerűsíténé az eljárást és az érintett személy jogainak védelmét is hatékonyabbá tenné, ha megtudná, hogy vizsgálják, elkövetett-e bűncselekményt, lehetőséget kapna védekezésre attól a pillanattól kezdve, hogy a gyanú árnyékot vet rá.” Kertész Imre: *Dio-genész lámpása vagy elektronikus vállatópad?* Magyar Jog, 1992/11., 655. o.

⁸ Hautzinger Zoltán: i. m. 48. o.

⁹ Kertész Imre (1991): i. m. 12. o.

részvételét a vizsgálatban és e tény nem értékelhető őt terhelő adatnak, beleegyezésével viszont hozzájárulhat a bűncselekmény körülményeinek tisztázásához, a vele kapcsolatban felmerült kételyek kizárásához és személye további ellenőrzésének lezárásához.”¹⁰

A tanúnak – a gyanúsítottól eltérően – igazmondási és közreműködési kötelezettsége van. Ha tanúval szemben rendelik el a vizsgálatot, akkor meg kell küzdeni azzal az „ellentmondással”, hogy azt feltételezik, a hatóság eleve azt hiszi, hogy a tanú hazudik, vagyis a nyomozó hatóság és az ügyész képtelkedik a tanú szavahihetőségében. Ez azt a gyanút is felveti, hogy a nyomozó hatóság tagja esetleg a hamis tanúzás lehetőségén gondolkodik és ezért rendeli el a poligráfos vizsgálatot. Véleményem szerint ez a felfogás helytelen, mert a tanúnak igazmondási kötelezettsége van, és a hatóságok akár még a közhatalom eszközeivel is kikényszeríthetik a kötelezettségek teljesítését.¹¹ Tehát a tanú vallomása minden további nélkül ellenőrizhető poligráfos vizsgálattal, anélkül hogy a hamis tanúzás lehetőségén gondolkodna a hatóság. Ezt viszont *de lege ferenda* el kell helyezni a Be.-ben a tanú kihallgatásánál (181. §). Figyelembe kellene venni a tanú vallomástételének akadályára vonatkozó szabályokat is: abszolút akadály esetén egyáltalán nem lehetne alkalmazni, relatív tanúzási akadályok esetén pedig, összhangban az önvádra kötelezés tilalmával, szigorúan csak a tanú önkéntes vállalása esetén lehetne igénybe venni. Fiatalkorú tanú esetén csak a törvényes képviselőjének előzetes írásbeli engedélye alapján lehetne bevezetni, gyermekkorú tanú esetén pedig tiltó szabályt kellene hozni. Mindennek az lenne az előfeltétele, hogy a Be. ne csak a kiemelt jelentőségű ügyeknél tegye lehetővé a tanú poligráfos vizsgálatát.

A poligráf rendszertani elhelyezése

A jogirodalom és a kriminalisztikai szakirodalom áttanulmányozása után egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a poligráfos vizsgálat a nyomozási főszakaszban vehető igénybe, a bírósági eljárásban történő alkalmazása kizárt.

¹⁰ Kertész Imre (1992): i. m. 655. o.

¹¹ Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne indokolt a tanú beleegyezésétől függővé tenni a poligráfos vizsgálatot. A nem kellően együttműködő tanú veszélyeztetné a fiziológiai változásokra alapuló vizsgálat pontosságát.

A nyomozási fázisban a poligráf hasznos segítséget nyújt mind a felderítés, mind a vizsgálat során. A felderítés folyamán elsősorban az egyszerűen gyanúsítható személyekkel szemben lehetséges alkalmazni, mivel ennek alapján a nyomozó hatóság ki tud zárni személyeket az elkövetői körből. Például a rendelkezésre álló adatok alapján két személy követte el a bűncselekményt, a nyomozó hatóság látókörébe pedig hárman kerültek. Közülük ki kell választani, hogy melyik az a két ember, akit esetleg gyanúsítottként fognak kihallgatni, egy személy pedig kikerül a megalapozottan gyanúsíthatók köréből.

Sok szempontból jelentősége van, hogy akkor végezzék a poligráfós vizsgálatot, amikor optimális. Általános szabályként leszögezhető, hogy ideális az, ha a bűncselekmény ismertté válása után a lehető legközelebbi időpontban kerül rá sor. Ha a vizsgálat célja az elkövető azonosítása, a vizsgálatot gyorsan, az elkövetőként számításba vehető személy ismertté válásakor kell elvégezni. Hogyha a vizsgálatnak az elkövető azonosításán túlmenően ki kell terjednie más információk megszerzésére is, a poligráfós ellenőrzés csak akkor hajtható végre, ha az eljáró hatóság már birtokában van a keresett információk ilyen módon történő felderítéséhez nélkülözhetetlen háttérismereteknek. Ha például azt szeretnék kideríteni, ki volt a társa a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személynek, addig nem kezdhető meg a vizsgálat, amíg az eljáró szerv nem derítette fel az ellenőrizendő személy kapcsolatrendszerét.¹²

A poligráf a gyanúsított vallomása ellenőrzésének egyik jelentős eszköze is lehet. Erre példaként szolgál, amikor a gyanúsított a vallomásában elmondja a javára szóló, a büntetőjogi felelősségét enyhítő és mentő körülményeket is, amelyek meglétét a poligráfós vizsgálat megerősíti. Ha nem is tipikus, de a gyakorlatban előfordul az is, hogy a gyanúsított a terhelő és a súlyosbító körülményeket hozza a nyomozó hatóság tudomására. A súlyosbító körülmények ellenőrzéséhez is nélkülözhetetlen segítség a poligráf. A kriminalisztikai tapasztalatok arra mutatnak rá, hogy a poligráfós vizsgálat alapján a nyomozó hatóságok további adatszerző tevékenységet folytatnak, ami lehetővé teszi további adatok, esetleg bizonyítékok beszerzését.

A büntetőjogi felelősséget súlyosbító, illetve enyhítő körülmények feltárása kétsésgkívül a nyomozás egyik feladata, hiszen a Be. 28. § (1) bekezdése szerint a vádemeléskor az ügyésznek figyelembe kell vennie az enyhítő és

¹² Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás – avagy mire jó a poligráfós vizsgálat. Belügyi Szemle, 2005/1., 104–105. o.

mentő körülményeket. A nyomozási főszakaszban a poligráf ezenkívül hasznos segítséget nyújthat a tanúvallomás valóságtartalmának ellenőrzésére. Itt természetesen – hasonlóan a gyanúsítotthoz – a kihallgatásra vonatkozó összes törvényi rendelkezést be kell tartani, például a terhelt hozzátartozója nem kötelezhető poligráfós vizsgálatra.

A poligráf helye a bizonyítási eljárásban

A poligráf rendszertani helyét rendkívül nehéz megadni. A probléma abból adódik, hogy a magyar büntetőeljárás-jogi szakirodalomban a bizonyítás, a bizonyíték, a bizonyítási eszköz és a bizonyítási eljárás fogalmát tekintve nincs konszenzus. Különböző szerzők (*Bócz Endre, Kertész Imre, Király Tibor, Tremmel Flórián*) ezeket a fogalmakat különbözőképpen magyarázzák. Álláspontom szerint általánosan elfogadható az a vélemény, hogy nem szerencsés megoldás a bizonyítékforrásokat bizonyítási eszközre és bizonyítási eljárásra felosztani.¹³ Különösen nem szerencsés a bizonyítási eszközök és bizonyítási eljárások taxatív felsorolása, ami azt idézi elő, hogy a nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenységéről és a titkos adatszerzés végrehajtásáról készült jelentések csak az okiratokra vonatkozó szabályok alapján használhatók fel.

A poligráfot azért nehéz és bonyolult elhelyezni a bizonyítás és adatgyűjtés rendszerében, mert az számos eljárási cselekmény elemét foglalja össze. Megtalálhatók benne a kihallgatás, a szakértői vagy szaktanácsadói vizsgálat és a felismerésre bemutatás elemei. A kihallgatás elemei egyértelműen kimutathatók, tekintettel arra, hogy a poligráfós vizsgálat alá vonttól kérdeznek. A szakértői vagy szaktanácsadói vizsgálat módszerei kétsésgkívüliek, hiszen maga a vizsgálat lefolytatása és értékelése eleve különleges szaktudást igényel, ami nélkül az őszinteség vagy hazugság nem dönthető el. A felismerésre bemutatás elemei azért találhatók meg a vizsgálatban, mert a vizsgálati eljárás alá vontnak a felderítés szempontjából jelentős felvételeket (film-, hang-, fényképfelvétel) és tárgyakat mutatnak be.

Kihallgatás-e a poligráfós vizsgálat?

A poligráfós vizsgálat kétsésgkívül tartalmaz kihallgatási elemeket. Olyan kérdéseket tesznek fel ugyanis a vizsgálat alanyának, amelyek az ellenőrzött

¹³ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 68. o.

ügyben játszott szerepét, illetve azt hivatottak tisztázni, birtokában van-e olyan információknak, amelyeket a bűncselekmény elkövetőjének nagy valószínűséggel ismernie kell.¹⁴ A válaszadás azonban kötött: a kérdésekre csak „igen” vagy „nem” válasz adható.

Álláspontom szerint a poligráfos vizsgálat nem tekinthető kihallgatásnak. A kihallgatást a büntetőeljárás során a nyomozó hatóság tagja, az ügyész vagy a bíróság végzi. A poligráfos vizsgálatot végző szaktanácsadók többsége a BSZKI Poligráfos Vizsgálati Osztályán dolgozik, és annak ellenére, hogy vannak közöttük hivatásos állományúak is, nem tekinthetők a nyomozó szerv tagjainak. Az ott dolgozók nem „aktáznak”, sem felderítendő, sem vizsgálandó aktákat nem szignálnak rájuk. *„A poligráf kezelőjének nem az a feladata, hogy kihallgasson, hogy az ingerkérdésekre adott válaszok kommunikatív jelentését vizsgálja.”*¹⁵

A másik ilyen lényeges szempont – amiért nem tekinthető kihallgatásnak – az a vizsgálati módszer, a vizsgálaton ugyanis az ügyben eljáró nyomozó hatóság tagja nem lehet jelen, mert jelenléte zavarja a vizsgálat lefolytatását. Kihallgatást pedig szaktanácsadó vagy szakértő nem folytathat le, mivel nincs joga figyelmeztetni a gyanúsítottat a hallgatási jogára, a tanút pedig az igazmondási kötelezettségére. Ezért írja a Be. 108. § (8) bekezdése, hogy a terheltek, a tanúnak, a sértettnek az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozó, a szakvélemény leleti részét képező, a szakértő előtt tett nyilatkozata bizonyítási eszközként nem használható fel. A Be. eme rendelkezését feltétlenül figyelembe kell venni a szaktanácsadói vizsgálat lefolytatásakor. A poligráfos vizsgálat tehát nem minősül kihallgatásnak.

Szakértői vagy szaktanácsadói vizsgálat-e a poligráf?

A korábbi Be. alapján a poligráfos vizsgálatot egyértelműen szakértők folytatták le, a hatályos Be. pedig szaktanácsadó jogkörébe utalta. Véleményem szerint az új törvény azért utalta szaktanácsadói hatáskörbe a poligráfos vizsgálat lefolytatását, mert – Király Tibor szavaival élve – a szaktanácsadó a nyomozó hatóság és az ügyész segítője. Ez azt jelenti, hogy a szaktanácsadó pótolja a különleges szakismeretet, amellyel a nyomozó hatóság tagja vagy az ügyész nincs felvértezve. Ha szakértői vizsgálat lenne, akkor a bírósági eljárásban is alkalmazható lenne. A poligráfos vizsgálatot alapul véve a szak-

¹⁴ Krispán István: A poligráfos hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene, jövője. Belügyi Szemle, 2004/6., 46. o.

¹⁵ Kertész Imre (1992): i. m. 653. o.

mai szabályok betartása mellett csak a pszichológus szaktanácsadó képes dönteni az őszinteség vagy nem őszinteség kérdésében. Tartalmát tekintve ez gyakorlatilag szakértői tevékenységként is felfogható, bár a szakértői tevékenységnek a hatóságtól függetlennek kell lennie.

Kertész Imre szerint a poligráf alkalmazása és a vizsgálat eredményének értékelése különleges szakértelmet igénylő feladat. A korábbi jogi környezetben, amikor még szakértő végezte a poligráfos vizsgálatot, úgy vélte, akkor is szakértőt kell igénybe venni a vizsgálat lefolytatásához, ha a nyomozó megtanulta a műszer kezelését. *„Ha az az igény, hogy a vizsgálat eredménye a bizonyítás részévé váljon, akkor az eljáró hatóság tagja a különleges szakértelmet igénylő kérdéseket nem döntheti el, mert így »személye« a szakértővel egyesülne, és megszűnne a szakértői véleménynek a megállapított eljárási formák közötti ellenőrzési lehetősége.”*¹⁶ Bár napjainkban nem szakvélemény készül a poligráfos vizsgálatról, ennek ellenére a szaktanácsadói jelentés bizonyító erejét növelheti, ha nem az eljáró nyomozó hatóság tagja készíti el, és végzi el az alapjául szolgáló poligráfos vizsgálatot.

A vallomás poligráfos ellenőrzése olyan szaktanácsadói vizsgálatnak tekinthető, amelynél rendkívül nagy a szerepe a szaktanácsadó személyének. A szaktanácsadónak ugyanis képesnek kell lennie annak a speciális miliőnek a létrehozására, amely elősegíti, hogy a vizsgálati leletben megjelenjenek azok a változások, amelyek alapján diagnosztizálható a vizsgálat alanyának megtevéstési szándéka vagy annak hiánya. Ez a helyzet ugyanis csak akkor állhat elő, ha a vizsgálatvezetőnek az egész vizsgálat alatt sikerül fenntartania a vizsgálat alanyának együttműködését, az érintett személy figyelmét mindvégig a vizsgálat tárgyára irányítani, és elkerülnie, hogy a vizsgálat időtartama alatt kapcsolatuk a korrekt, de kifejezetten semleges, tárgyszerű viszonyulás talajáról elmozdulva akár pozitív, akár negatív töltést nyerjen. A szaktanácsadó minden verbális megnyilvánulásának, gesztusának, mimikájának ellenőrzés alatt kell állnia, és azt a célt kell szolgálnia, hogy a vizsgálat alatt mindvégig fenntartsa a vizsgálat alanyának motivációját a lelepleződés elkerülésére. A vizsgálat vezetőjének ezeket a képességeket meg kell szereznie és fenn kell tartania. Ez az egyik oka annak, hogy ezt a tevékenységet csak specialistának (azaz hivatásszerűen, főfoglalkozásban) szabad végeznie.¹⁷

¹⁶ Kertész Imre (1991): i. m. 5. o.

¹⁷ Krispán István (2004): i. m. 46. o.

Felismerésre bemutatás-e a poligráfós vizsgálat?

Természetesen a poligráfós vizsgálat semmiképpen sem tekinthető felismerésre bemutatásnak, de megemlítenéd, hogy előfordul: a vizsgálat lefolytatásakor a bizonyítandó tény felderítéséhez vagy bizonyításához, vagyis az őszinteség feltárásához a helyszínről, az elkövetés tárgyáról vagy személyekről készült különböző felvételeket mutatnak be.¹⁸

Bizonyítási eljárás-e a poligráf?

Tremmel Flórián a bizonyítási eljárások körébe helyezi el a műszeres (poligráfós) kihallgatást a helyszíneléssel és a titkos információszerzés eredményeivel együtt.¹⁹

A 2004-es *Kommentár* szerint a bizonyítási eljárás olyan bizonyítási cselekmény, amely bizonyítandó tény felderítése vagy megállapítása érdekében személy, tárgy vagy helyszín megtekintésére, avagy tárgy vagy helyszín megfigyelésére irányul.²⁰

Összhangban a Be. rendelkezéseivel és a *Kommentár* magyarázatával, a bizonyítási eljárásokat a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság rendeli el és tartja. Itt ugyanaz a probléma, mint a kihallgatásnál. A poligráfós vizsgálatot az ügyben eljáró nyomozó hatóság rendeli el, a többi bizonyítási eljáráshoz képest azzal a különbséggel, hogy nem a nyomozó hatóság tagja végzi, hanem a pszichológus szaktanácsadó. A poligráfós vizsgálatot közelíteni lehetne a bizonyítási eljárásokhoz, ha a nyomozó hatóság tagjának jelenléte is biztosított lenne a vizsgálat során. Azt, hogy ne zavarja a vizsgálat menetét, azzal lehetne elkerülni, ha a helyiség olyan részében tartózkodna, ahol nincs szemkontaktusban a vizsgált személlyel.

Zárógondolatok

Egyetértés van abban, hogy hazánkban a nyomozás folyamán lehet igénybe venni a poligráfot. A külföldi joggyakorlat ennek némileg ellentmond, ami-

18 A Magda-ügyben a poligráfós vizsgálatot úgy végezték, hogy különböző tetemterészeket ábrázoló fényképeket mutattak be Magda Jánosnak, akit azzal vádoltak, hogy megölte az iskolából hazafelé tartó hét éves L. Andreát. Katona Géza: A bűntüldözés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 1998, 255. o.

19 Tremmel Flórián: i. m. 68–69. o.

20 Jakucs Tamás (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez*. Complex CD-Jogtár, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004. január 31.

kor ugyanis a kutatásaim közben európai országok poligráfalkalmazását vizsgáltam, azt tapasztaltam, hogy jellemzően azokban az országokban, ahol lehetővé teszik a poligráfos vizsgálatot, nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy a bírósági eljárásban vegyék igénybe. Az is megjegyzendő azonban, hogy inkább a nyomozás folyamán alkalmazzák. Hazánkban a Be. nem tiltja ugyan a bírósági igénybevételt, de, mint arra a korábbiakban rámutattam, mind a Legfőbb Ügyészség, mind a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a poligráfos vizsgálatnak nincs helye a bírósági főszakaszban. Úgy vélem, érdemes lenne átgondolni a poligráf bírósági eljárásban való alkalmazásának lehetőségét, mivel adódhat olyan helyzet, amikor a bíró érdemesnek találná elrendelni a poligráfos vizsgálatot. Ilyen lehet például, ha a bírósági eljárásban kerül elő az elkövetés feltételezett eszköze, amelyről szükséges lenne tudni, hogy a terhelt fiziológiailag hogyan reagál, amikor bemutatják neki – indifferens fotók közé helyezve – a tárgyról készített felvételt. Mutat-e megtevéseztésre utaló jeleket a poligráf, amikor a vádlott nemmel válaszol arra a kérdésre, hogy felismeri-e a tárgyat, amellyel elkövették a bűncselekményt. A vizsgálat eredménye feltevéseket és bizonyítékokat erősíthet és gyengíthet meg. Úgy vélem, a bíróság el tudja dönteni, hogy szükségesnek tartja-e a poligráf alkalmazását, ezért nem látom indokoltnak a hazai tiltást.²¹

Ha ismét a külföldi gyakorlatot nézzük, a tanú poligráfos vizsgálatára is az a jellemző, hogy amelyik külföldi országban engedélyezett a poligráf, ott annak sincs akadálya, hogy tanú legyen a vizsgálat alanya. Azt is rábízák a jogalkalmazókra, hogy a műszert az eljárás mely részében veszik igénybe. E helyütt is meg kell említeni azonban, hogy a tanú poligráfos vizsgálata a nyomozásra jellemző, ritkán kerül sor rá bírósági eljárásban. Úgy gondolom, hogy a Be.-nek mind a nyomozás során, mind a bírósági eljárásban lehetővé kellene tennie a tanú poligráfos vizsgálatát, és mindkét fő szakaszban a tanú kihallgatásánál kellene elhelyezni, hogy „a tanú beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható”. A Be. módosítása megtett ugyan egy lépést ebbe az irányba, ezt folytatni kellene, hogy ne csak a kiemelt jelentőségű ügyekben legyen vizsgálható poligráffal a tanú vallomása.

Figyelemre méltó a lengyel be. szabályozása, amely nem kifejezetten a poligráfról rendelkezik. A 199.a cikk alapján csak a vizsgálandó személy beleegyezésével írható elő olyan vizsgálat, amely az emberi szervezet nem tudatos reakcióit vizsgálja. Ezzel a lengyel be. nem zárja ki annak lehetőségét,

²¹ Véleményem szerint a vádlott kihallgatását szabályozó (Be. XIII. fejezet I. cím) 288. § végére kerülhetne (egy új bekezdésbe), hogy „a vádlott beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható”.

hogy a poligráfon kívül más módszert is alkalmazzanak a büntetőeljárásban. Véleményem szerint középtávon hazánkban is érdemes lenne majd egy a lenyelhez hasonló megfogalmazást alkalmazni a poligráf megnevezése helyett, mert néhány éven belül biztos, hogy hazánkban is megjelenik annak az igénye, hogy más, a büntetőeljárást szintén gyorsító módszereket (például ilyen a hangelemzés vagy grafometriás vizsgálat) is felhasználhassanak. A módosítás ideje azonban csak akkor kell hogy elérkezzen, ha az újabb módszerek megbízhatónak minősülnek.

Végül, a poligráf rendszertani elhelyezése kapcsán meg kell vizsgálni, minek is minősül a poligráfos vizsgálat. Úgy gondolom, Kertész Imrével kell egyetérteni. Szerinte: *„Amennyiben a törvényhozó a poligráfos vizsgálatot kihallgatásnak tekinti, úgy annak engedélyezését a kihallgatás szabályozásánál, tilalmát pedig a kényszervallatás meghatározásánál kell törvénybe foglalni. Amennyiben viszont a poligráf alkalmazását a jogalkotó a szakértői vizsgálat egyik fajtájának tekinti, akkor a törvényben nem kell külön szabályozni; a többi szakértői ágazat működését is alacsonyabb rendű jogszabály határozza meg. Engedélyezése esetén tehát a szakértői szervezetben való elhelyezését és legfontosabb működési szabályait kell a többi szakértői ágazathoz hasonlóan meghatározni.”*²²

Végül következtetésként viszont Tremmel Flórián véleményéhez csatlakozom abban a tekintetben, hogy bizonyításelméleti szempontból feltétlenül be kell vezetni a pótbizonyíték fogalmát, ami a bizonyításelmélet legújabb próbatétele. A pótbizonyíték tágabb értelemben vett rendszerének bevezetése után pótbizonyítéknak minősülhet a gyermekkorú személy tanúvallomása, a poligráfos vizsgálat és a szagazonosítás szolgálati kutya bevonásával mint az adatgyűjtés módszerei a büntetőeljárásban.²³

Amíg a pótbizonyíték bevezetése várat magára, addig is a poligráf mint vizsgálati módszer a kriminalisztikai adatgyűjtési módszer egyik nélkülözhetetlen válfaja marad, és alkalmazásáról a nyomozó hatóságok nem mondhatnak le.

²² Kertész Imre (1991): i. m. 14–15. o.

²³ Tremmel Flórián: i. m. 178–182. o.